

Розділ IV ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

УДК 378: 364-2

Лопатинська Ірина Сергіївна,
кандидат педагогічних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ПЕРЕДУМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ ПЕРШОГО КУРСУ ВНЗ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

У статті проаналізовано психологічну та педагогічну літературу з проблеми адаптаційних процесів курсантів першого курсу ВНЗ зі специфічними умовами навчання та розкрито сутність поняття «соціально-психологічної адаптації», механізми її закономірності адаптаційних процесів курсантів. Наголошено на необхідності дотримання певних психолого-педагогічних умов оптимізації як ефективної соціально-психологічної адаптації першокурсників ВНЗ зі специфічними умовами навчання. У статті виокремлено необхідність створення спеціальних умов, спрямованих на особистісну і соціальну адаптацію курсантів-першокурсників і профілактику їх дезадаптації.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, ефективність адаптації, курсант першого курсу ВНЗ, відмінні характеристики ВНЗ зі специфічними умовами навчання.

Постановка проблеми. Одним із важливих напрямків реформування кримінально-виконавчої системи є науково обґрунтована діяльність по добору, підготовці та вихованню фахівців для Національної поліції. Європейські правила поліції орієнтують на те, щоб персонал Національної поліції провадив у життя високі людські стандарти, підвищував професійну кваліфікацію та формував відповідальне ставлення до своїх обов'язків.

Унікальність Національної поліції потребує таких спеціалістів, у яких шляхом цілеспрямованого, багаторічного навчання і виховання у вищому навчальному закладі буде сформований особливий фаховий менталітет, професійні якості особистості, що дозволяють ефективно вирішувати головні завдання системи «...забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів; захист власності від злочинних посягань; запобігання правопорушенням та їх припинення, вжиття заходів щодо усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень; охорона громадського порядку і забезпечення громадської безпеки; запобігання та припинення насильства в сім'ї, дитячої безпритульності та правопорушень серед дітей; виявлення і розкриття злочинів...» [10].

Резервом підвищення ефективності підготовки персоналу для Національної поліції України є оптимізація адаптації курсантів до навчально-службової діяльності у вищому закладі освіти МВС. Від успішної соціально-психологічної адаптації залежить якість знань, умінь і навичок, стійкість професійної спрямованості особистості майбутнього фахівця Національної поліції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На проблему врахування адаптаційних процесів в діяльності правоохоронних органів звертають увагу психологи (В. Г. Андросюк, В. Л. Васильєв, В. Г. Деєв, М. І. Єнікєєв, В. С. Медведєв, О. П. Северов, Ю. М. Шиделко, В. М. Поздняков, О. М. Столяренко, С. І. Яковенко та ін.), педагоги (О. В. Беца, Г. І. Васильєв, В. М. Синьов, М. П. Стурова та ін.), юристи (М. В. Костицький, В. Г. Лихолоб, О. Є. Маноха, Г. О. Радов, Г. Ф. Хохряков та ін.), медики (О. М. Морозов, О. В. Шаповалов та ін.), які спеціалізуються у правоохоронній сфері.

У сучасній психологічній науці приділяється велика увага явищу соціально-психологічної адаптації студентів, курсантів ВНЗ, про що свідчить значна кількість наукових публікацій та праць з цієї проблематики таких вчених, як: Баклицька О. П., Безносіков В. М., Зотова О. І., Клімов Е. А., Колизаєва Н. П., Ларіонова Л. І., Серєда Т. В., Царєгородцев Т. І., Шавердян Г. М., Щєрбаков Н. М.

Метою даної статті є розкриття адаптації курсанта у вищому навчальному закладі зі специфічними умовами навчання як важливого складового елемента у системі навчальної діяльності. Процес соціально-психологічної адаптації надзвичайно динамічний, та його успіх багато в чому залежить від цілої низки об'єктивних і суб'єктивних умов. Таким чином, вивчення механізмів і закономірностей соціально-психологічної адаптації курсанта у різних навчальних умовах набуває в даний час фундаментального значення та є необхідним для вищого навчального закладу зі специфічними умовами навчання.

Виклад основного матеріалу. Сучасному суспільству необхідні люди, які здатні не тільки співіснувати з навколишнім середовищем, а й реалізовувати свій внутрішній потенціал в ньому. Однак більша частина сучасної молоді не здатна пристосовуватися і розвиватися в умовах мінливої дійсності. Прискорення процесів соціально-психологічної адаптації першокурсників до нового для них способу життя і діяльності, дослідження психологічних особливостей психічних станів, що виникають у навчальній діяльності на початковому етапі навчання, а також виявлення психолого-педагогічних умов оптимізації даного процесу – надзвичайно важливі завдання. Від того, як довго за часом та за яких умов відбувається процес адаптації, залежать поточні й майбутні успіхи курсантів та процес їхнього професійного становлення. Адаптація студентів (курсантів) – це комплексний процес, обумовлений взаємодією психологічних, соціальних і біологічних чинників [1].

1. *Чинники, що відображають рівень підготовки до навчальної та не навчальної діяльності:*

- відповідність об'єму і рівня знань, умінь і навичок студента до потреб освітнього процесу;

- професійна направленість студента (потреби, цінності, соціальні установки);
- соціальна активність студента.

2. *Чинники, що характеризують розвиток індивідуальних здібностей до адаптації:*

- рівень соціальної зрілості;
- індивідуально-особистісні особливості розвитку психічних процесів;
- рівень мотиваційно-рефлексивного пізнання особистості, його суб'єктивний досвід.

3. *Чинники, що відображають педагогічний вплив на процес адаптації:*

- теоретична і методична підготовка викладачів навчального закладу;
- особистісно-орієнтований підхід до студентів, незалежно від показників успішності;
- діалогізація спілкування в навчальному середовищі;
- забезпечення педагогічної підтримки зі сторони викладачів вузу, кураторів, всього педагогічного колективу;

- проектування і застосування адаптаційних ситуацій у навчально-виховному процесі.

4. *Чинники, що пов'язані з умовами навчання і проживання:*

- організація самого навчально-виховного процесу (розклад, початок і закінчення занять, послідовність предметів);
- задоволеність міжособистісними взаєминами у студентській групі, рівноправність студентів за їх формальним соціальним статусом: «студент-студент», «студент-викладач», «студент-адміністрація», «студент – соціальне оточення» [8].

Саме адаптація є інструментом у вирішенні такої проблеми, як формування у курсанта необхідного рівня під час навчальної діяльності; від того наскільки швидко і легко проходить адаптація, настільки більше віддача сил, енергії та інтелекту курсанта.

Великий інтерес представляє соціально – психологічна адаптація курсантів у вищому навчальному закладі зі специфічними умовами навчання. На процес соціально – психологічної адаптації до нового освітнього середовища впливає низка чинників. По-перше, індивідуальні характеристики, до них відносять стійкі властивості, риси особистості або характеру, що викликані тією чи іншою ситуацією та можуть впливати на психічні стани особистості. По-друге, демографічні та особистісні (в тому числі вік). До особистісних чинників, що негативно впливають на процес адаптації, відносять:

- конформізм (погодження);
- невпевненість у собі (часто супроводжує загальну низьку самооцінку), а також занадто сильну впевненість (самовпевненість);
- емоційну пригніченість і стійке домінування негативних емоцій;
- домінування мотивації уникнення невдачі над мотивацією прагнення до успіху;
- високу тривожність як особистісну рису;
- сильні механізми особистісного захисту та ряд інших.

По-третє, ситуативні чинники, що негативно впливають на адаптацію людини. До них належать наступні:

- ліміт часу, стан стресу;
- стан підвищеної тривожності;
- бажання швидко знайти вихід зі скрутної ситуації;
- занадто сильна або дуже слабка мотивація;
- невпевненість у своїх силах, викликана попередніми невдачами;
- підвищена самоцензура.

У підлітків під впливом різних несприятливих чинників легко виникають порушення соціально-психологічної адаптації, що може стати пусковим механізмом різних патологічних процесів. Фізіологічні особливості підліткового періоду є передумовою для різноманітних психічних і психосоціальних перебудов. Цей вік не випадково називають «важким»: становлення характеру, перехід від опікуваного дорослими дитинства до самостійності, нова ситуація дорослості, зміщення орієнтації на спілкування з дорослими, на спілкування з ведучою референтною групою – однолітками, орієнтація на практичну і суспільно-значиму діяльність – все це загострює слабкі сторони особистості, робить її особливо вразливою і піддатливою несприятливим впливам середовища.

Крім того, бурхливі гормональні зміни цього періоду пов'язані з виявленням прихованих до цього генетично обумовлених задатків. Тому психологічний зміст підліткового віку призводить до ризику виникнення психічної дезадаптації. Численні фізіолого-гігієнічні дослідження підтверджують факти зниження резистентності, підвищення частоти захворювань, перенапруження адаптаційних механізмів у значної частини підлітків. Важливий і той факт, що саме по собі успішне трудове і професійне самовизначення підвищує адаптивність організму, є джерелом життєвої активності та позитивних тенденцій у подальшому розвитку особистості та вдосконаленні здоров'я.

Курсантське життя починається з першого курсу, тому успішна, ефективна, оптимальна адаптація першокурсників до життя та навчання у ВНЗ – запорука подальшого розвитку кожного курсанта як людини, громадянина, майбутнього фахівця Національної по-

ліції України. Цим визначається і дослідницький, і практичний інтерес до вивчення різноманітних і суперечливих проблем адаптації курсантів-першокурсників.

Між характером оцінки адаптації до курсантського життя і соціальним самопочуттям курсанта існує тісний взаємозв'язок: чим важче і довше проходив процес адаптації, тим нижчий рівень соціального самопочуття курсантів. Соціальне самопочуття курсанта-першокурсника тісно взаємопов'язано з його загальною задоволеністю своїм курсантським життям. Вже зазначений вище синдром «радість надходження» накладає відбиток і на цю радість. Важливо не обмежуватися загальною сприятливою картиною досить гарного соціального самопочуття курсантів-першокурсників та їх задоволеністю курсантським життям, а більш детально розглянути ступінь їхньої задоволеності різними сторонами цього життя: навчальним процесом (набір і зміст навчальних дисциплін; організація навчального процесу, якість викладання, особисті результати першої сесії); соціально-психологічними взаєминами (в групі, з викладачами); умовами для навчальних занять (забезпеченість навчально-методичною літературою, технічна оснащеність аудиторій), побутовими умовами (у вузі, гуртожитку, умовами харчування), умовами для повноцінного дозвілля, занять спортом, художньою творчістю.

Відмінною рисою вищого навчального закладу зі специфічними умовами навчання від загальноосвітнього навчального закладу є самостійна діяльність курсантів. Насправді, такий стан речей викладачі часто пов'язують з міжекзаменаційним оцінюванням, зведеним до мінімуму. Нерегулярність навчально-методичного впливу (консультації, тестування, контроль) призводить до зниження успішності курсантів. Як показує практика, найбільші труднощі в ході самостійної підготовки відчувають саме курсанти першого курсу.

Для даного періоду навчання необхідно збільшити кількість тестів і способів оцінювання. Чому виникає причина цих складнощів з соціально-психологічною адаптацією? У загальноосвітньому навчальному закладі, навіть у старших класах, учня постійно контролюють кілька вчителів, щотижня, а то й кілька разів на тиждень проводяться тести, контрольні роботи тощо, не кажучи вже про усні опитування, реферати та інше. Міжсесійний контроль являє собою лише складову оцінювання, і було б неправильно зводити все оцінювання тільки до нього. Проте труднощі, з якими стикається курсант першого курсу, мають пряме відношення до навчального процесу і полягають у наступному:

- якість сприйняття і обробки отриманої інформації;
- особистісна адаптація курсанта до умов ВНЗ зі специфічними умовами навчання;
- розкриття творчого потенціалу курсанта.

Швидко змінні, динамічні реалії життя, нестабільність моральних орієнтацій у суспільстві, нестійкість сімейних взаємин, невинуваті очікування, часто зруйновані уявлення про людське щастя, а іноді й ілюзорні уявлення про своє майбутнє – все це формує цілий комплекс психологічних проблем в особистості курсанта, що розвивається.

Дуже часто ми стикаємося з невмінням вибудувати міжособистісні взаємини «курсант-курсант», «викладач-курсант», що призводить до нетерпимості, агресивності або до ауто агресивної поведінки, аж до формування психосоматичних розладів, що можна простежити, спостерігаючи кількість пропусків занять через хворобу самого різного виду.

Часто курсант не може адекватно сприймати навчальну ситуацію та вимоги викладачів. Знижується ефективність навчання, з'являється незадоволеність собою, своїм успіхом, формується тип невдахи, страждальця, жертви. А збільшення часу, що приділяється курсантами формальному навчанню, змушує звужувати сферу інтересів, що в свою чергу

приведе до того, що в подальшому молодий фахівець може виявитися у вузькому професійному «коридорі».

Емоційна незрілість, інфантильність, невпевненість у своїх можливостях, нерозкритий творчий потенціал за несприятливих життєвих поворотах можуть привести до нерво-во-психічних розладів курсанта. Крім того, в умовах ВНЗ зі специфічними умовами навчання ми стикаємося з проблемою соціальної адаптації курсантів. Молоді люди, що приїхали вчитися з іншої місцевості, виявляються відірваними від батьків, від звичного укладу сім'ї, від звичного для них середовища.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узнявши до уваги сказане вище, вважаємо за необхідне створення спеціальних умов, спрямованих на особистісну і соціальну адаптацію курсантів-першокурсників та орієнтованих на профілактику дезадаптації, корекцію взаємин у системі «курсант – ВНЗ – колектив», розвиток креативності курсанта. Для цього необхідно проводити групову роботу, надавати індивідуальну допомогу курсантам у вирішенні побутових та особистісних проблем, спрямовану на уведення молодого людини в нову соціально-психологічну роль.

Психологічний комфорт, психічне здоров'я – фундамент розвитку особистості. Впевненість – емоційне і когнітивне прийняття своїх можливостей в системі міжособистісних взаємин. Самооцінка – можливість оцінювати свої навички та вміння в системі соціального функціонування. Основними завданнями такої роботи є попередження і вирішення міжособистісних внутрішньо-групових проблем, підвищення самооцінки, зниження рівня тривожності курсантів, стимулювання творчого потенціалу курсанта, поліпшення психологічної грамотності курсантів першого курсу, профілактика девіантної поведінки, пов'язаної з труднощами соціально-психологічної адаптації.

Список використаних джерел:

1. Агаджанян Н. А. Адаптация и резервы организма / Н. А. Агаджанян. – М. : Физкультура и спорт, 1983. – С. 78–93.
2. Балл Г. А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности / Г. А. Балл // Вопросы психологии. – 1989. – № 1. – С. 92–100.
3. Брудный В. И. Профессиональная и социально-психологическая адаптация студентов и молодых специалистов / В. И. Брудный. – М. : Наука, 1976. – 356с.
4. Бондаренко О. Ф. Психологічні особливості сучасної студентської молоді // Практична психологія та соціальна робота / О. Ф. Бондаренко. – 2003. – № 4. – С. 8–11.
5. Все про адаптацію. Спецвипуск газети «Психолог». – 2004. – № 25–26 (121–122). – 120 с.
6. Зотова О. И. Некоторые аспекты социально-психологической адаптации личности / Зотова О. И., Кряжева И. Н. // Психол. механизмы регуляции социального поведения: Сб. ст. – М. : Наука, 1976. – С. 219–232.
7. Казьміренко В. П. Програма дослідження психо-соціальних чинників адаптації молодого людини до навчання у ВНЗ та майбутньої професії / В. П. Казьміренко // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 6. – С. 76–78.
8. Особливості періоду адаптації // Завуч. – 2007. – № 19–20. – С. 46–54.
9. Пилипенко Н. Мотиваційні механізми професійної адаптації особистості / Н. Пилипенко // Соціальна психологія. – 2008. – № 3. – С. 131–136.
10. http://www.3republic.org.ua/docs/law_20150107.html

Лопатинская Ирина Сергеевна,
кандидат педагогических наук
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

ПРЕДПОСЫЛКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ КУРСАНТОВ ПЕРВОГО КУРСА ВУЗОВ СО СПЕЦИФИЧЕСКИМИ УСЛОВИЯМИ ОБУЧЕНИЯ

В статье проанализирована психологическая и педагогическая литература по проблеме адаптационных процессов курсантов первого курса вузов со специфическими условиями обучения и раскрыта сущность понятия «социально-психологической адаптации», механизмы и закономерности адаптационных процессов курсантов. Отмечена необходимость соблюдения определенных психолого-педагогических условий оптимизации как эффективной социально-психологической адаптации первокурсников вузов со специфическими условиями обучения. В статье выделены необходимости создания специальных условий, направленных на личностную и социальную адаптацию курсантов-первокурсников и профилактику их дезадаптации.

Ключевые слова: *социально-психологическая адаптация, эффективность адаптации, курсант первого курса, отличные характеристики вузов со специфическими условиями обучения.*

Lopatynskaya Irina,
candidate of pedagogical science
(Donetsk law Institute of the MIA of Ukraine)

EFFECTIVE BACKGROUNDS OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF THE FIRST – YEAR STUDENTS OF HIGH SCHOOLS WITH SPECIFIC CONDITIONS

The article analyzes the psychological and pedagogical literature on the issue of adaptation processes of the first-year students of high schools with specific learning conditions and reveals the essence of the concept of "social and psychological adjustment" mechanisms and patterns of the students' adaptation processes. The necessity of compliance with certain psychological and pedagogical conditions of optimization, as an effective social and psychological adaptation of the first-year students of high schools with specific learning conditions. The article highlights the necessity of creation the special conditions aimed at personal and social adaptation of first-year students and prevent their exclusion.

Key words: *social – psychological adaptation, effectiveness of adaptation, first-year university student, distinctive characteristics of universities with specific learning conditions.*

Надійшла до редколегії 15.06.2016